

УДК:26“652”-86Е-2

Черноіваненко Віталій

ЄРУСАЛИМСЬКА ТЕОРІЯ АВТОРСТВА РУКОПИСІВ МЕРТВОГО МОРЯ (ВІД К.-Г. РЕНІґСТОРФА ДО Н. ГОЛБА)

Статтю присвячено проблемі походження та історії розвитку єрусалимської теорії авторства рукописів Мертвого моря, її перевагам і недолікам та місцю, яке вона посідає в сучасній кумраністиці.

Ключові слова: єрусалимська теорія, авторство рукописів, Мертве море, кумраністика, манускрипт.

Єрусалимська теорія авторства рукописів Мертвого моря являє собою одну з провідних теорій сучасної кумраністики і водночас одну з можливих відповідей на питання, пов'язані з походженням відомих манускриптів. У той самий час зазначена теорія є ледь не основною вагомою альтернативою «канонічній» – кумрано-есеїській концепції. Остання (її авторами вважаються Е. Сукенік, Р. де Во, І. Ядін, Е. Вілсон, А. Дюпон-Сомер та ін.) постулювала про те, що Кумран являв собою центральний осідок есеїського (на думку деяких авторів, есеїсько-протохристиянського) руху зі спільнотою, що і створила відомі рукописи. Позаяк зазначена теорія містила в собі чимало суттєвих теоретичних суперечностей, це, природно, зумовило зворотну реакцію у вигляді критики «незалежних учених» на рубежі 1970–1980-х рр. [2, с. 115]. Завданням цієї статті є висвітлення передісторії сучасної єрусалимської теорії авторства рукописів Мертвого моря та її місця в сучасній кумраністиці.

Першим був почутий відомий дослідник стародавніх манускриптів професор-орієнталіст Чиказького університету Норман Голб. У 1954 р. він захистив докторську дисертацію в Університеті Джона Гопкінса саме на матеріалі з Кумрана, а також пов'язаному з ним матеріалі з Каїрської генізи. Маючи за плечима чимало років досвіду у своїй галузі, він узявся за дослідницький проект із перевірки палеографічного датування сувоїв, яке було встановлене Ф. Кросом з міжнародної команди, що досліджувала

рукописи. Аби підтвердити свої перші тези, Н. Голбу необхідно було бачити відомі оригінальні тексти, котрі міжнародна команда, як відомо, зробила недоступними. У розпорядженні чиказького дослідника перебували лише фотографічні факсиміле [2, с. 115]. Однак це не завадило Н. Голбу сформулювати власну теорію авторства рукописів ще до колапсу монополії міжнародної команди.

Перша публікація Н. Голба з дослідження кумранської проблематики «Проблема походження і ідентифікації сувоїв Мертвого моря» («The Problem of Origin and Identification of the Dead Sea Scrolls») з'явилася в лютому 1980 р. і була надрукована в «Записках Американського філософського товариства» (т. 124, № 1). Упродовж 1980–1994 рр. він опублікував ще близько десятка статей, апогеєм яких стала монографія «Хто написав сувої Мертвого моря: дослідження таємниці Кумрана» («Who Wrote the Dead Sea Scrolls?: The Search for the Secret of Qumran»), видана 1995 р. у Нью-Йорку, до 1998 р. вона була доступною вже п'ятьма мовами.

Прикметно, що на початку Н. Голб поділяв саме кумрано-есеїську теорію, і про це він зазначає у своїй монографії [5, с. 150]. Наприкінці 1950-х рр., коли було опубліковано працю відомого палеографа А. Дюпон-Сомера «Есеїські писання, знайдені поблизу Мертвого моря» (книга, що остаточно схилила більшість дослідників на бік кумрано-есеїської теорії), Н. Голб упродовж кількох років непохитно обстоював

постулати, викладені у своїй монографії, на основі якої він і навчав своїх студентів на семінарах [5, с. 50].

Слід зазначити, що сама ідея єрусалимського походження рукописів Мертвого моря не була абсолютним винаходом Н. Голба. Подібні припущення були висловлені на хвилі появи перших, часто доволі маргінальних, альтернативних бачень у кумраністиці (гіпотези С. Рота, Г. Драйвера, А. Дель Медіко). З-поміж них на початку 1960-х років з'явилася і гіпотеза професора Мюнстерського університету Карла-Гайнріха Ренгсторфа (у 1960–1963 рр. він видав дві зовсім невеликі за обсягом книжки з кумраністики німецькою та англійською мовами). Фактично це був перший дослідник, що пов'язав походження рукописів Мертвого моря з Єрусалимом. Хоча він і не читав важливий у багатьох відношеннях «Мідний сувій», та знав принаймні, що цей сувій описує скарби Храму. Приймаючи це пояснення і не знаючи, що сувій насправді описував інші сувої, які були сховані разом зі скарбами, К.-Г. Ренгсторф тим не менше зробив висновок, що всі кумранські рукописи походили з бібліотеки єрусалимського Храму [5, с. 57]. Вважаючи «зовсім абсурдним» твердження про те, що есеї писали чи копіювали багато сотень книг власноруч у «скрипторіумі», дослідник припустив, що бібліотеку було сховано «з огляду на доволі серйозну загрозу для неї» [5, с. 57]. Свою думку про Храм як первісне джерело рукописів К.-Г. Ренгсторф підтверджував тим, що на давньому Близькому Сході храми властиво використовувалися «для зберігання архівів і бібліотек» – це передбачалося, зокрема, реформами юдейського царя Йосії [8, с. 19–21; 5, с. 157–160].

Н. Голб був обізнаний із розробками і первісними гіпотезами, зокрема гіпотезою К.-Г. Ренгсторфа, з якою він познайомився значно пізніше після її появи, лише в 1970 р. Того року Н. Голб отримав листа від куратора єрусалимського Храму книги (музей, у якому експонується частина рукописів Мертвого моря) Магена Броші, який, з-поміж іншого, питав його: «Чи Ви знали, що професор Ренгсторф запропонував теорію, за якою рукописи було написано в Єрусалимі?» [5, с. 157]. Майже одразу Н. Голб узяв на озброєння зазначену гіпотезу, проаналізував її, сприйнявши її в цілому позитивно, хоча при цьому вказавши на деякі її недоліки. Одним із них було те, що гіпотеза концентрувалася лише на Храмі, фактично виключаючи, що й інші бібліотеки Єрусалима, власники яких опинялися в не меншій небезпеці під час Великого повстання, могли бути винесені з міста і сховані [5, с. 159–160].

Без сумніву, формулювання ключових теоретичних положень теорії Н. Голба не обходилося без урахування попереднього досвіду. Проте спроба чиказького професора, на відміну від його попередника, зрештою, змогла вийти за межі гіпотези і стати якісно новим явищем у напрямі переосмислення ймовірного авторства рукописів. Можливо, єрусалимська теорія і не виникла б узагалі, адже з'явилася вона як відповідь на суперечності кумрано-есеїської теорії. Проте, з іншого боку, як зауважує Н. Голб, якби розбіжності, пов'язані з кумранськими знахідками, стали відомі своєчасно, тоді могла б і не виникнути теорія есеїського походження [1, с. 80].

Загалом теорія Н. Голба зосередилася довкола обговорення таких питань, як:

- статус «кумранської бібліотеки»;
- проблема текстологічного витлумачення змісту кумранських манускриптів;
- призначення і характер кумранських об'єктів, у тому числі т. зв. скрипторіуму;
- інтерпретація «Мідного сувою» та знахідок у Масаді;
- проблема есеїського целібату (приписаного античним автором).

Основні ж позиції єрусалимської теорії звелися до таких пунктів:

1) рукописи Мертвого моря є продуктом написання/переписування не однієї, а різних груп юдейської спільноти періоду Другого храму;

2) найбільш вірогідним місцем зосередження рукописів до їхнього переміщення в Кумран міг бути Єрусалим як центр юдейської писемності, а точніше – єрусалимські бібліотеки, де зберігалися сакральні тексти.

Важливою складовою єрусалимської теорії Н. Голба стала своєрідна «концепція втечі». У статті «Маленькі тексти, великі запитання» [4] було запропоновано детальну ймовірну картину втечі. Покликаючись на Йосифа Флавія (а саме, відоме його свідчення про те, що євреї, які втікали із захопленого римлянами Єрусалима, просувалися двома основними шляхами – на південь і на схід), Н. Голб вважає, що метою першого потоку біженців, який продирався через Вифлеєм, Іродіон і ваді Ейн-Геді, була Масада, тоді як другий потік, що прямував на схід, просувався в бік іншої гірської фортеці – Макерус, на східному березі Мертвого моря, у Трансйорданії. Цей потік міг розгалужитися – одні люди обійшли Мертве море суходолом, з півночі, тоді як інші перейшли його бродом або плавом у найближчому зручному місці. Цим «найближчим зручним місцем» виявився саме Кумран. І тому саме тут, готуючись продовжити шлях водою, утікачі розлучалися з цінною ношею, прихопленою в Єрусалимі – кожен зі своїми сувоями, які не хотіли

залишати на спаплюження римлянам. Звідси і таке незвичайне скупчення цих сувоїв у Кумранських печерах. Декотра частина втікачів продовжила свій шлях до Макеруса, інші залишилися в Кумрані. Останні невдовзі загинули від римлян, які прийшли їхніми слідами і зруйнували кумранську фортецю. Свого часу загинули і ті, що сподівалися сховатися в Макерусі, а згодом загинули і захисники Масади.

Свою теорію Н. Голб вибудовував, виходячи з того, наскільки ефективно йому вдавалося спростувати кожну суперечність кумрано-есеїської теорії. Звичайно, прихильники останньої не примусили чекати на відповідь, ясно даючи зрозуміти своє категоричне несприйняття теорії Н. Голба. Серед основних недоліків єрусалимської теорії опоненти (Дж. Фіцмайер, Ф. Г. Мартінез та ін.) вбачали малоімовірність перебування рукописів (насамперед сектантських) в єрусалимських бібліотеках (а тим більше храмовій бібліотеці), якщо йшлося про тексти за своїм змістом опозиційні до панівних еліт і домінуювальної ідеології тогочасної юдейської спільноти [3, с. 329; 7, с. 39–40].

Однак з-поміж сучасних дослідників є і прихильники теорії Н. Голба (наприклад, Л. Кансдейл), особливо серед ізраїльських археологів, у тому числі тих, що займаються розкопками в Кумрані (І. Маген і Ю. Пелег, покійний І. Гірш-

фельд та ін.): не погоджуючись із Голбовою ідентифікацією Кумрана як фортеці (у кожного з них, як правило, свій погляд з цього приводу), у цілому вони підтримують єрусалимське (або загальноюдейське) походження сувоїв. Приміром, І. Маген і Ю. Пелег зауважують, що сувої міг принести до Кумрана будь-хто, враховуючи біженців, які рятувалися від римлян. Дехто з них забирав із собою коштовні сувої, але пізніше, подолавши Юдейські пагорби й опинившись перед необхідністю пробиратися морським берегом, не захотіли нести їх із собою і вирішили сховати. Таким чином, це не сектантські писання, есеїські, садукейські або храмові, це – література юдаїзму в цілому, література юдаїзму часів Другого храму [6, с. 65].

Враховуючи викладене вище, можемо стверджувати: 1) єрусалимська теорія об'єктивно сформувалась як відповідь на суперечності кумрано-есеїської теорії; 2) предтечею теорії стала гіпотеза К.-Г. Ренгсторфа щодо єрусалимських витоків кумранських рукописів; 3) завершальною фазою у формуванні теорії стали дослідження Н. Голба; 4) зазначена теорія містить як конструктивні шляхи розв'язання проблеми авторства рукописів Мертвого моря, так і певні недоліки; 5) єрусалимська теорія являє собою цінну спробу по-новому відповісти на старі виклики в сучасній кумраністиці.

1. Голб Н. Загадка свитков Мертвого моря / Норман Голб / Загадки еврейской истории. – Иерусалим : Книготороварищество «Москва–Иерусалим», 1990. – С. 77–88.
2. Baigent M. The Dead Sea Scrolls Deception / Michael Baigent, Richard Leigh. – New York : Simon & Schuster, 1993. – 268 p.
3. Fitzmyer J. Scrolls Origins: An Exchange on the Qumran Hypothesis / Joseph Fitzmyer // Christian Century. – 1993. – Vol. 110. – N. 10 (March 24, 1993). – P. 326–329.
4. Golb N. Small Texts, Big Questions... / Norman Golb. – Режим доступу: http://oi.uchicago.edu/research/pubs/nn/spr00_scr_stbq.html. – Назва з екрана.
5. Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? : The Search for the Secret of Qumran / Norman Golb. – New York : Simon & Schuster, 1996. – 460 p.
6. Magen Y. The Qumran Excavations 1993–2004 : Preliminary Report / Yitzhak Magen, Yuval Peleg. – Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2008. – 80 p. – Режим доступу: http://www.antiquities.org.il/images/shop/jsp/JSP6_Qumran_color.pdf. – Назва з екрана.
7. Martínez F. G. «Groningen» Hypothesis of Qumran Origins and Early History / Florentino Garsía Martínez, Adam S. van der Woude // Qumranica Minora I. Qumran Origins and Apocalypticism / [By Florentino Garsía Martínez]. – Leiden : Brill, 2007. – P. 36–47.
8. Rengstorff K. H. Hirbet Qumran and the Problem of the Dead Sea Caves / Karl Heinrich Rengstorff. – Leiden : Brill, 1963. – 23 p.

V. Chernoiivanenko

THE JERUSALEM THEORY OF THE DEAD SEA SCROLLS AUTHORSHIP (FROM K.-H. RENGSTORF TO N. GOLB)

The article is dedicated to the problem of origin and history of the development of the Jerusalem theory of the Dead Sea scrolls authorship, its advantages and disadvantages, and the place of the theory in modern Qumran studies.

Keywords: *Jerusalem theory of the Dead Sea scrolls authorship, Qumran studies.*